

Методичні рекомендації
заступникам директорів з виховної роботи
щодо організації виховного процесу в закладі загальної середньої освіти
в 2022-2023 навчальному році

У 2022-2023 навчальному році на прями й завдання виховної роботи в закладах загальної середньої освіти визначено на основі прийнятих у сфері освіти законів України, указів Президента України, постанов, розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства освіти і науки України, концепцій та програм виховного спрямування:

- Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [8];
- Закону України «Про повну загальну середню освіту», редакція від 27.05.2022 № 2208-IX [10];
- Закону України «Про Державний Гімн України», редакція від 06.03.2003 № 602-IV [6];
- Закону України «Про охорону дитинства», редакція від 08.06.2022 № 2267-IX [9];
- Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», редакція від 01.01.2020 № 2671-VIII [7];
- Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України проти булінгу (цькування)», редакція від 01.01.2020 № 2657-IX [4];
- Закону України «Про протидію торгівлі людьми», редакція від 01.01.2020 № 2671-VIII [11];
- Указу Президента України від 25.05.2020 № 195/2020 «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» [38];
- Конвенції про права дитини (ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 27.02.91 № 789-XII, редакція зі змінами від 20.11.2014, підстава 995-160 [12];
- Постанови Верховної Ради України від 19.02.1992 № 2137-XII «Про Державний Герб України» [28];
- Постанови Верховної Ради України від 28.01.1992 № 2067-XII «Про Державний Прапор України» [27];
- Постанови Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» [31];
- Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р) [14];
- листа Міністерства освіти і науки України від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькування)» (<https://cutt.ly/2Z9NyHZ>);

– листа Міністерства освіти і науки України від 10.03.2021 № 1/9-128 «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків» (<https://cutt.ly/OZ3YSKJ>);

– листа Міністерства освіти і науки України від 09.07.2021 № 4.5/1992-21 «Щодо відзначення Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України» (<https://cutt.ly/YZ92EvB>);

– листа Міністерства освіти і науки України від 10.08.2022 № 1/9105-22 «Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 н.р.» (<https://cutt.ly/nXgDNC5>);

– програми «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянутої та затвердженої вченими радами Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року) [33].

Відповідно до Закону України «Про освіту», в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Права дітей, у тому числі на освіту, визначено Конвенцією ООН про права дитини. Інформуємо, що для отримання безоплатної правової допомоги потрібно зателефонувати за номером Єдиного контакт-центру 0 800 213 103 (цілодобово та безкоштовно в межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів). При цьому наголошуємо, що діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката, наприклад, складання заяв, представництво в суді тощо.

Доцільним буде розміщення на сайтах закладів освіти банера з гіперпосиланням на офіційний вебсайт системи Безоплатної правової допомоги (<https://legalaid.gov.ua/>) Банери для розміщення можна знайти за посиланням: <http://bit.do/legalaid>.

Зазначаємо, що в надскладних умовах воєнного стану цільовим напрямом виховного процесу в новій українській школі має стати створення максимально можливих безпечних умов для кожної дитини, реалізація безпекової складової здоров'я особистості, забезпечення її фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя. Відповідно, основними завданнями виховної роботи з учнями є:

– надання здобувачам освіти базових знань з основ безпеки, формування поведінки, правильних безпекових дій в умовах воєнного стану, дотримання правил збереження здоров'я, життя свого, оточуючих у разі бойових дій;

– надання психологічної підтримки, забезпечення психолого-педагогічного супроводу емоційно вразливих категорій осіб;

– сприяння адаптації та емоційно-психологічної підтримки тимчасово внутрішньо переміщеним особам;

– формування рис і якостей «українця-переможця» у війні Російської Федерації проти України;

твердості духу й моральної стійкості, витримки, сили волі;
протидії ворожій пропаганді, віри в перемогу;
здатності та вмінь протистояти негативним емоціям, стресу,
тривозі;
співчуття, милосердя, взаємодопомоги, відчуття себе
громадянином.

Звертаємо увагу заступників директорів з виховної роботи на те, що на початку нового 2022-2023 навчального року в усіх закладах освіти буде проведено Єдиний урок з безпеки за участі представників поліції та пожежних служб. Урок проводитиметься в рамках усеукраїнського проекту «Безпечне освітнє середовище в умовах війни».

Рекомендуємо педагогам використовувати під час організації та проведення виховної роботи з учнями матеріали з безпеки життєдіяльності, розміщені на сайтах:

– Міністерства освіти і науки України, у рубриці «Цивільний захист та безпека життєдіяльності» (<https://cutt.ly/RHqiPut>);

– Державної служби України з надзвичайних ситуацій: статтю «Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру» (<https://cutt.ly/uHqiLHX>);

– національної освітньої платформи «Всеосвіта» (<https://cutt.ly/VHyrfiF>): правила поведінки дітей та дорослих в інформаційному просторі під час війни; правила критичного оцінювання інформації під час війни; офлайн-поведінка під час війни: про що говорити з дитиною;

– Української Гельсінської групи з прав людини (<https://cutt.ly/bHqi0kN>).

Радимо скористатися матеріалами для соціально-емоційного та етичного виховання дітей, розміщеними на сторінках Телеграм-боту «Дорослі в ресурсі заради дітей» (<https://t.me/adultsforchildren>).

Відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу, наскрізним процесом, охоплює усі сфери шкільного життя і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях.

Цінності є інтегративним утворенням у ставленні учня до себе та до інших, спрямованого на прояв власної гідності, поваги, відповідальності за вчинки в своєму житті; готовність здійснювати моральний вибір та керуватися ним у повсякденній діяльності й спілкуванні.

Сьогодні бачимо школу не лише одним із освітніх ресурсів, а, власне, простором розвитку та співпраці. Педагогічні вимоги до створення виховного середовища означено в наказі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243 «Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [20]. Привертаємо увагу, що в основу виховного середовища в новій українській школі закладено повагу до особистості кожної дитини, довіру до неї; прийняття її особистих цілей, запитів, інтересів; створення сприятливих умов для

розкриття її здібностей і обдарувань; організацію повноцінного життя в школі, розвитку та самовизначення.

Цінним є те, що в умовах якісного виховного середовища в усіх суб'єктів освітнього процесу є можливість для ефективного особистісного саморозвитку. Виховне середовище мотивуватиме не тільки учнів, а й спонукатиме самих педагогів до безперервного професійного розвитку. Наголошуємо на тому, що виховне середовище завжди повинно відповідати на виклики як глобальних, так і локальних суспільних змін.

Акцентуємо увагу на необхідності переосмислення й перезавантаження змістового наповнення виховної системи в закладах освіти в контексті Концепції «Нова українська школа». Випускник нової української школи – це цілісна усебічно розвинена особистість, здатна до критичного мислення (<https://cutt.ly/0Hnqtqb>). У Концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа» зазначено, що випускник нової української школи – це патріот з активною позицією; новатор, здатний змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя (<https://cutt.ly/4F3SRxA>).

Наголошуємо керівництву закладів освіти на необхідності організації виховного процесу шляхом об'єднання зусиль, взаємодії та співпраці між учителем, учнем і батьками. Такий підхід дозволить учням отримати відповідний рівень знань та активно долучатися до процесу формування й розвитку ключових життєвих компетентностей у дітей на основі цінностей. Саме школа має стати ініціатором залученості родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини; здійснення просвітницької діяльності та допомоги батькам в отриманні спеціальних знань про стадії розвитку дитини, ефективні способи виховання в дитині сильних сторін характеру і чеснот залежно від її індивідуальних особливостей.

Діалог, багатостороння комунікація між учнями, вчителями та батьками сприятимуть організації виховного процесу на основі принципів педагогіки партнерства:

- поваги до особистості;
- доброзичливості, позитивне ставлення;
- довіри у відносинах, взаємодії;
- розподіленого лідерства (проактивності, права вибору та відповідальності за нього, горизонтальності зв'язків);
- соціального партнерства (рівності сторін, добровільності прийняття зобов'язань, обов'язковості виконання домовленостей).

Відповідно до статті 15 Закону України «Про повну загальну середню освіту» виховний процес у закладах загальної середньої освіти має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях українського народу, цінностях вільного демократичного суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини тощо.

Особлива роль у здійсненні виховного процесу в закладах загальної середньої освіти належить класним керівникам, діяльність яких регламентується Положенням про класного керівника навчального закладу

системи загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434 (зі змінами) [25].

В умовах воєнного стану виховний процес набуває вагомих ознак національного характеру. На сучасному етапі, коли існує пряма загроза втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді на основі національних та європейських цінностей, а саме:

- поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активної участі в громадсько-політичному житті країни;
- верховенства права, поваги до прав людини;
- готовності до природоохоронної діяльності;
- толерантного ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Підкреслюємо особливу значущість таких базових духовно-моральних цінностей, як національна ідентичність, любов (до батьків, Батьківщини, до себе), гідність, відповідальність, совість, свобода, патріотизм, справедливість, рівноправність, повага до інших, толерантність, ініціативність (Методичний посібник «Ціннісні орієнтири сучасної української школи») [40].

В умовах сьогодення проблема виховання патріотизму особистості набуває особливої значущості. Акцентуємо увагу на важливості усвідомлення учнями поняття «патріотизм» та необхідності формування громадянина-патріота своєї країни. Патріотизм – моральна позиція, що виявляється в любові до Батьківщини, гордості за її успіхи й досягнення, у повазі до її історичного минулого, культурних традицій, у готовності прийти на допомогу в скрутні часи, відстояти її незалежність, пожертвувати життям за її незалежність і свободу.

Привертаємо увагу, що основні стратегічні підходи до національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти визначено Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» [36] та Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» [29].

Постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673 затверджено Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року [31]. Метою програми є удосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання шляхом формування та утвердження української громадянської ідентичності.

Наголошуємо заступникам директорів з виховної роботи на необхідності опрацювання в педагогічних, учнівських колективах Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання

таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» [13].

Привертаємо увагу до того, що Законом України «Про освіту», зокрема статтею 53, визначено право здобувачів освіти на захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності; будь-яких форм насильства та експлуатації; дискримінації за будь-якою ознакою; пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувачам освіти.

Ця важлива складова розглядається як пріоритетна в таких документах:

- Законі України «Про повну загальну середню освіту»;
- Концепції «Нова українська школа»;
- Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі;
- Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 № 171-р «Про затвердження плану заходів на 2019–2022 роки з реалізації Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні» [35];
- Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» (зі змінами згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.02.2020 № 176-р) [34].

У всіх означених вище документах серед актуальних складових національно-патріотичного виховання визначено громадянсько-патріотичний, духовно-моральний, військово-патріотичний та екологічний напрями, як стрижневі, основоположні, що відповідають викликам сучасності та закладають підвалини для формування національної свідомості українців. І нинішні, і прийдешні покоління розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; гуманізму, соціального добробуту; демократії; свободи; толерантності; виваженості; відповідальності за природу як за національне багатство; здорового способу життя; готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України зазначається: «Україна має древню й величну культуру, історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей та молоді. Тож формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості в дітей та молоді має здійснюватися на прикладах героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності: від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності й героїзму учасників революційних подій в Україні в 2004 році, у 2013, 2014 роках, Героїв Небесної

Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій і Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, війни Російської Федерації проти України» [13].

Акцентуємо увагу на необхідності щодня проводити в закладах освіти загальнонаціональну хвилину мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України (Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України») [39].

Наголошуємо заступникам директорів з виховної роботи, класним керівникам на необхідності в 2022-2023 навчальному році планування виховних заходів до 04 червня – Дня вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, що встановлений Постановою Верховної Ради України від 01.06.2021 № 1490-IX «Про вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [30].

З метою гідного відзначення подвигу Захисників і Захисниць України, Міністерство ветеранів України ініціює впровадження в закладах освіти загальнодержавного проєкту «Місце шани та вдячності»[16]. Реалізація проєкту сприятиме формуванню в учнів сталих знань про героїчну боротьбу українського народу за утвердження та збереження суверенітету власної держави, ідеалів національної гідності, свободи, народної єдності; громадянської свідомості та почуття гордості за свою країну; готовності до виконання обов'язку захищати її незалежність і територіальну цілісність на героїчному прикладі Захисників та Захисниць України.

У рамках проєкту закладам освіти пропонуємо:

– облаштувати інформаційні стенди, присвячені Захисникам і Захисницям України, які брали та/або беруть участь у російсько-українській війні (розмістити інформацію про випускників закладу освіти, які брали та/або беруть участь у російсько-українській війні, а також про батьків або інших членів родини осіб, що навчаються в закладі освіти, які є Захисниками чи Захисницями України);

– розмістити відповідні інформаційні матеріали, присвячені Захисникам і Захисницям України, із дотриманням вимог захисту інформації на сайтах закладів освіти.

Розміщена інформація повинна висвітлювати хід російсько-української війни та героїзм Захисникам і Захисницям України, проявлений під час захисту суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності України.

Привертаємо увагу заступників директорів з виховної роботи, педагогічних працівників, що Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» надано Методичні рекомендації для вчителів початкових класів до проведення першого уроку в 2022-2023 навчальному році. Запропонована тема уроку «Ми українці: честь і слава незламним!» [17]. Перший урок має бути присвяченим глибокому усвідомленню вихованцями,

що ж таке Батьківщина, держава, патріотизм, якими були, є і мають стати українці, щоб ні у кого ніколи не виникало бажання нав'язувати українцям, як їм жити, із ким дружити, якою мовою говорити й куди рухатися в розвитку своєї суверенної незалежної держави.

Виховні заходи патріотичного спрямування, зокрема в онлайн-форматі, потрібно проводити з максимальним залученням учнів до їх підготовки. Рекомендуємо активно використовувати такі форми роботи, як: «круглі столи», турніри ораторів, презентації-захисти, тематичні діалоги, дискусії, диспути, конкурси творчих робіт, ділові ігри, мозкові штурми, брифінги, участь дітей у проєктах, акціях, програмах, форумах, фестивалях, інтелектуально-пізнавальних іграх із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційного спілкування.

Найбільш дієвим є залучення дітей до різноманітної військово-патріотичної, волонтерської діяльності, що дасть змогу перетворити знання, одержані на уроці, на норму поведінки, особисті переконання кожного учня. У 2022-2023 навчальному році в планах виховної роботи закладів загальної середньої освіти необхідно передбачити заходи щодо підвищення рівня національно-патріотичного виховання учасників освітнього процесу. З цією метою радимо опрацювати матеріали ресурсів у методичних рекомендаціях «Національно-патріотичне виховання – один із головних векторів діяльності всього українського суспільства» [18], розміщених на сайті Сумського ОІППО за покликанням: <https://cutt.ly/TXcLOBe>.

Не менш важливою є проблема формування безпечного освітнього середовища, що пов'язана із питанням психологічної безпеки освітнього середовища, екологічної та інформаційної безпеки.

Відповідно до положень Закону України від 15.07.2021 № 1658-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти» [4] визначено зміст поняття «безпечне освітнє середовище» як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової, моральної шкоди (унаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних, будівельних норм і правил; законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних; безпечності та якості харчових продуктів, надання неякісних послуг з харчування; шляхом фізичного, психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою; приниження честі, гідності, ділової репутації шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей, пропаганди, агітації, у тому числі з використанням кіберпростору), а також унеможливають уживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо.

Серед факторів, що впливають на безпечне освітнє середовище (якість міжособистісних відносин, захищеність, комфортність), найголовнішим є задоволення базових потреб дитини:

- у допомозі та підтримці;
- у збереженні та підвищенні самооцінки;

- у пізнанні та діяльності;
- у розвитку здібностей і можливостей.

Основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища є особистісно-довірливе спілкування, а його відсутність спричиняє досить негативні наслідки (емоційний дискомфорт, небажання висловлювати свою точку зору, негативне ставлення до себе, втрата особистої гідності, небажання звертатися по допомогу, ігнорування проблем і труднощів, неуважність до прохань і пропозицій).

Заходи з реалізації створення безпечного і здорового освітнього середовища мають бути спрямованими на:

- формування в учасників освітнього процесу засад здорового способу життя;
- створення безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища;
- відповідність змісту повної загальної середньої освіти та методик навчання сучасним потребам дитини в збереженні та зміцненні здоров'я, захисті від небезпек, безпечній комунікації;
- запобігання вживанню учнями та іншими учасниками освітнього процесу тютюну, алкоголю, наркотичних засобів;
- можливість учасникам освітнього процесу користуватися сучасною матеріально-технічною базою для забезпечення здоров'язбережувального компонента навчання;
- удосконалення системи організації здорового збалансованого харчування в закладах освіти;
- якісне надання медичних послуг дітям шкільного віку;
- здійснення моніторингу процесів реалізації соціального і здоров'язбережувального компонентів навчання, запобігання насильству та булінгу, забезпечення здорового харчування в закладі освіти;
- активну участь громадськості у проведенні заходів із навчання учасників освітнього процесу навичкам здорового та безпечного способу життя, запобігання насильству та булінгу;
- проведення ефективних інформаційних кампаній, спрямованих на популяризацію здорового та безпечного способу життя, профілактики інфекційних захворювань серед дітей та підлітків звичок [37].

Привертаємо увагу заступників директорів закладів освіти, педагогів, класних керівників до того, що статтею 53 Закону України «Про освіту» визначено право здобувачів освіти на захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти.

В умовах воєнного стану в Україні необхідно проводити заходи щодо захисту дітей від кібербулінгу, розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників, партнерської взаємодії батьків і педагогів з попередження негативних впливів цифрового середовища на дітей та молодь. В умовах воєнного стану в Україні, у часи невизначеності, відсутності усталених рішень

особливого значення для учасників освітнього процесу набувають оволодіння критичним мисленням і здатність усвідомлено приймати рішення. Сучасній людині важливо вміти розрізнати інформаційні маніпуляції, ефективно протистояти їм, усвідомлювати наслідки. Цьому потрібно вчити учнів під час освітнього процесу. У допомогу педагогам, вихованцям пропонуємо інформаційні матеріали, розміщені за покликаннями:

<https://cutt.ly/KXIHuzT> (Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України);

<https://cutt.ly/bXIJTSW> (Академія Української Преси);

<https://cutt.ly/IXIJXhF> (Академія Української Преси. Портал медіаосвіти і грамотності).

У Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, затвердженій Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195, наголошується на нагальній потребі навчання учнів щодо безпеки під час використання інформаційно-комунікаційних технологій та інших медійних засобів, навичок безпечної поведінки в Інтернеті, розуміння етики роботи з інформацією. З науково-методичним забезпеченням виховання дітей та молоді в цифровому просторі радимо ознайомитися за покликанням [22].

Сучасні діти достатньо знаються на інформаційних технологіях і володіють навиками роботи з комп'ютером. Учитель повинен направити діяльність учнів у соціальних мережах в потрібне русло, зробити її більш змістовною та використовувати для реалізації виховних цілей. З цією метою радимо використовувати соціальні мережі, сервіси та проводити різноманітні челленджі, флешмоби та квести, організовувати зустрічі, спільні перегляди, виховні години тощо.

Наголошуємо заступникам директорів з виховної роботи, педагогічним працівникам на необхідності дотримання ними порядку реагування та порядку застосування заходів виховного впливу на випадки булінгу (цькування) у закладах освіти, що регламентуються наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» [21]. У закладі освіти необхідно розмістити контактну інформацію про керівництво та педагогічних працівників, до яких можуть звертатися учасники освітнього процесу для оперативного вирішення питань, що стосуються збереження життя чи здоров'я, а також захисту прав та інтересів здобувачів освіти. Інформуємо про номери телефонів (<https://cutt.ly/nXgDNC5>):

– Урядової гарячої лінії з питань попередження домашнього насильства – 1547;

– Національної дитячої «гарячої» лінії – 0 800 500 225 або 116 111 (для дзвінків з мобільного застосунку).

Для планування й проведення профілактичних заходів з антибулінгу в закладах загальної середньої освіти радимо використовувати методичні матеріали, розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, у рубриці «Протидія булінгу» [23].

З метою профілактики булінгу (цькування) у закладах освіти радимо:

– упроваджувати в освітній процес закладів освіти ведення гуртка «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» (освітня програма за покликанням: <https://cutt.ly/NX19kj8>) та факультативу «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе» (<https://cutt.ly/HX19mJJ>);

– розвивати медіацію однолітків, створювати служби порозуміння;

– проводити освітню роботу із батьками та законними представниками дітей з питань профілактики насильства, булінгу, формування ненасильницької моделі поведінки та вирішення конфліктів мирним шляхом [24].

Утрата рідних та близьких, житла та роботи, вимушене переселення стають причиною збільшення неблагополучних родин в Україні. Важливо якомога раніше розпочинати просвітницьку роботу із батьками щодо підтримки дітей.

Акцентуємо увагу на тому, що права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання дітей визначено (<https://cutt.ly/nXgDNC5>):

– Законом України «Про освіту», стаття 55. Права та обов'язки батьків здобувачів освіти;

– Законом України «Про охорону дитинства», стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини;

– Цивільним кодексом України, стаття 1179. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою;

– Кодексом України про адміністративні правопорушення, стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей;

– Кримінальним кодексом України, стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування;

– Сімейним кодексом України, стаття 164. Підстави позбавлення батьківських прав.

З метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, засобами проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства, привертаємо увагу заступників директорів з виховної роботи, класних керівників, інших педагогічних працівників до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047, яким затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами. Інформуємо про методичні рекомендації щодо формування у дітей та молоді нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення насильства як порушення прав людини, надані в листі Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480 фахівцям, які працюють з дітьми та молоддю [19]. Із переліком навчальних і виховних програм щодо запобігання та протидії домашньому насильству пропонуємо ознайомитися на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут

модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України» за покликанням: <https://cutt.ly/FXxPhRF>.

У 2022-2023 навчальному році в закладах освіти України вводиться в дію Тривожна кнопка для звернень до органів Національної поліції. В умовах воєнного стану, використовуючи різні форми дистанційної роботи, можна долучити кожну дитину й кожного вчителя, практичних психологів та соціальних педагогів до емоційного розвантаження дітей, щоб якимось відволікти їх від бомбардувань і жахів війни. Сам освітній процес є елементом цієї соціалізації, яка дозволяє певним чином абстрагуватися від певних реалій війни.

Радимо заступникам директорів з навчально-виховної роботи ознайомити педагогів з банком кращих практик психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та торгівлі людьми, що розміщений на веб-сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» [1]. Під час підготовки до заходів пропонуємо педагогам скористатися навчальним виданням «Діти та війна: навчання технік зцілення» [2] та робочим зошитом до посібника «Діти та війна» [3]. Наголошуємо на необхідності опрацювання матеріалів щодо психологічної підтримки учасників освітнього процесу під час війни, розміщених у додатку 2 до листа Міністерства освіти і науки України від 10.08.2022 №1/9105-22 «Щодо організації виховного процесу у закладах освіти в 2022/2023 н.р.» (<https://cutt.ly/nXgDNC5>).

Звертаємо увагу на те, що в Україні створено Telegram-бот «Залишайся в безпеці» (@stay_in_safe_ua_bot), де можна дізнатися, як не стати жертвою торгівлі людьми, безпечно працевлаштуватися в Україні та за кордоном, розпізнати потенційних зловмисників, а також до кого звернутися за допомогою.

Головні завдання педагогів – підвищити загальний рівень правової свідомості дітей та молоді, рівень обізнаності з проблем порушення прав людини, навчити моделям безпечної поведінки, виховати повагу до прав та основних свобод людини, толерантне ставлення до потерпілих від насильства [5]. З цією метою в закладах освіти рекомендуємо:

– упроваджувати за рахунок варіативної складової гуртки, факультативи на основі програми виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми для учнів 7-10 класів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» [32];

– проводити інформаційні кампанії:

до 30 липня – Всесвітнього дня протидії торгівлі людьми;

до 18 жовтня – Європейського дня боротьби з торгівлею людьми;

до 2 грудня – Міжнародного дня за відміну рабства;

до 10 грудня – Міжнародного дня захисту прав людини;

розвивати співробітництво із громадськими та міжнародними організаціями і фондами;

- налагодити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей з питань профілактики торгівлі людьми;
- поширювати серед учасників освітнього процесу інформацію про діяльність:

Кол-центру Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей (за скороченими телефонними номерами) (<https://cutt.ly/nXgDNC5>):

1578 – з питань протидії торгівлі людьми;

1588 – з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

Національної безкоштовної «гарячої лінії» з протидії торгівлі людьми в Україні: 0 800 505 501 (безкоштовно з мобільних) та 527 (безкоштовно зі стаціонарного телефону);

Національної дитячої «гарячої лінії»: 0 800 500 225 або 116 111 (для дзвінків із мобільного телефону);

Національної «гарячої» лінії з попередження насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації 0 800 500 335 або 116 123 (для дзвінків із мобільного телефону).

Відповідно до положень Концепції «Нова українська школа», заклади освіти в тісній взаємодії з сім'єю і найближчим оточенням школяра вирішують двоєдине завдання: збереження й зміцнення здоров'я та виховання гармонійно розвиненої, освіченої, творчої, соціально активної, відповідальної особистості. У документі також наголошено на формуванні в учнів відповідальності за здоров'я, умінь застосовувати знання в реальних життєвих умовах. Провідним засобом реалізації вказаної мети є запровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів загальної середньої освіти на основі ключових компетентностей як результату навчання. У нагоді для керівних кадрів закладів освіти (директора, заступника директора з виховної роботи) та класних керівників стане модуль «Навчання учнів у галузі здоров'я, безпеки і соціальної інтеграції» онлайн-курсу «Освіта на основі життєвих навичок», розміщеного у вільному доступі на порталі «Превентивна освіта» [26].

Зазначаємо, що Міністерство освіти і науки України рекомендує закладам загальної середньої освіти впроваджувати апробовані міжнародною та вітчизняною практикою профілактичні стратегії формування життєвих навичок, брати участь у розробленні нових й удосконаленні чинних програм та методик розв'язання наркотичних, алкогольних та превентивних проблем серед дітей та молоді. Про це йдеться в листі Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» [15].

Керівникам закладів загальної середньої освіти, заступникам директорів з навчально-виховної роботи, класним керівникам, іншим педагогічним працівникам рекомендуємо опрацювати джерела за напрямом «Превентивне виховання», розміщені на сайті Сумського ОІППО (<https://cutt.ly/DZTy5tm>).

Наголошуємо на тому, що формування й застосування учнями компетентностей, необхідних для здорового та безпечного життя, сприятиме досягненню глобальних цілей сталого розвитку, проголошених ООН (резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1) і підтриманих Україною відповідно до Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [37].

Засобом здійснення ціннісних орієнтацій у новій українській школі стає дитячий колектив. В умовах воєнного стану колектив вимагає консолідації учасників, поєднання всіх можливих і необхідних ресурсів, злиття в одне ціле знань, умінь, емоцій, прагнень, мрій, дій для вирішення спільної задачі; сприяє розвитку у вихованців навиків гармонізації спільної мети з особистими цілями, прийняття відповідальності за результат роботи, уміння виявляти лідерство та бути гнучкими, конструктивно взаємодіяти, приймати єдине колективне рішення.

Привертаємо увагу класних керівників до того, що зміст виховних годин має сприяти розвитку в учнів наступних компетентностей: життєтворчості, життєздатної, соціальної, комунікативної, інформаційної, правової, професійної, навчання впродовж життя. Виховна година повинна:

- базуватися на знаннях, набутих на уроках, поглиблювати і розширювати їх; інформація, яка розглядається, повинна мати наукове обґрунтування;
- бути розробленою для учнів з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей;
- сприяти виявленню творчості, ініціативи, самовираження учнів;
- ґрунтуватися на тісному емоційному контакті класного керівника (доброзичливості, повазі до особистості вихованця, відкритості).

З алгоритмом підготовки та проведення виховної години в сучасних умовах, орієнтовною тематикою виховних годин за напрямками «Пізнай себе, і ти пізнаєш світ», «Вчимося мистецтву спілкування», «Мистецтво ділової комунікації», «Вчимося управляти конфліктом», «Жити в гармонії з собою і світом», «Знаємо та захищаємо свої права», «Здоровий спосіб життя – запорука успішного майбутнього», «Крок за кроком до успіху» педагогам можна ознайомитися в Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей, за покликанням [33].

Важливим чинником освітньої взаємодії в закладах освіти сьогодні є педагогіка партнерства, у центрі якої – особистість дитини, її самобутність, самоцінність, розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей, максимальний їх вияв, ініціювання, використання індивідуального досвіду кожної дитини; допомога батьків у самовизначенні та самореалізації, уникнення формування попередньо заданих якостей, культури життєдіяльності.

Радимо заступникам директорів шкіл, учителям-предметникам, класним керівникам використовувати під час виховного процесу форми і методи, актуальні до потреб вікового і морально-духовного розвитку дітей, з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, рекомендовані Програмою

«Нова українська школа» у поступі до цінностей». В умовах воєнного стану доцільною є організація участі учнів в дискусіях, диспутах, ток-шоу на етичну, патріотичну тематику; у добровільних учнівських акціях, проєктах, флешмобах; форумах, квестах, етнографічних експедиціях, міксах; талант-шоу, майстер-класах тощо.

Основа педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу й разом відповідають за результат. Модель такої взаємодії – партнерство, повага, довіра, рівність, відповідальність, добровільність, діти, родина, педагоги, діалог.

Відповідно до статей 28 та 70 Закону України «Про освіту» у закладах освіти функціонують органи учнівського самоврядування, які беруть активну участь у державно-громадському управлінні закладами на принципах прозорості й відкритості. З метою сприяння розвитку учнівського самоврядування заступникам директорів з виховної роботи, педагогам-організаторам, класним керівникам у плануванні виховного процесу в 2022-2023 навчальному році рекомендуємо (<https://cutt.ly/nXgDNC5>):

- визначати пріоритети та стратегічні напрямки в роботі з дітьми та учнівською молоддю;

- підтримувати соціально-активні програми, ініціативи та проєкти органів учнівського самоврядування;

- удосконалювати механізми врахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя;

- забезпечувати ефективну взаємодію органів учнівського самоврядування закладів освіти з громадськими організаціями, органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Організація виховного процесу в новій українській школі спонукає керівництво закладу освіти, педагогів на пошук нових альтернативних форм роботи, відповідно до нинішніх умов, які забезпечать належний рівень життєвої компетентності вихованців, що дозволить брати участь у розбудові держави в повоєнний час та віднайти там своє місце.

Використані та основоположні джерела

1. Банк кращих практик психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів. URL : <http://surl.li/bytpj> (дата звернення: 12.08.2022).

2. Діти та війна: навчання технік зцілення: навчальний посібник. URL : <https://cutt.ly/4ZR9Pug> (дата звернення: 12.08.2022).

3. Діти та війна: навчання технік зцілення: робочий зошит до посібника. URL : <https://cutt.ly/sZR9GSM> (дата звернення: 12.08.2022).

4. Закон України від 15.07.2021 № 1658-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти». URL : <https://cutt.ly/MXcWgAv> (дата звернення: 12.08.2022).

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України проти булінгу (цькування)» (м. Київ, редакція від 01 січня 2020 року № 2657-IX). URL : <https://cutt.ly/IZ9179e> (дата звернення: 03.08.2022).

6. Закон України «Про Державний Гімн України» (м. Київ, редакція від 06 травня 2003 року № 602-IV). URL : <https://cutt.ly/zZ9CPG6> (дата звернення: 01.08.2022).

7. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (м. Київ, редакція від 01 січня 2020 року № 2671-VIII). URL : <https://cutt.ly/aXcQ4jn> (дата звернення: 03.08.2022).

8. Закон України «Про освіту» (м. Київ, 05 вересня 2017 рік № 2145-VIII) . URL : <https://cutt.ly/wZ9VOfU> (дата звернення: 03.08.2022).

9. Закон України «Про охорону дитинства» (м. Київ, редакція від 08 червня 2022 року № 2267-IX). URL : <https://cutt.ly/mZ9NXjm> (дата звернення: 01.08.2022).

10. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (м. Київ, редакція від 27 травня 2022 року № 2208-IX). URL : <https://cutt.ly/SZ9Bqhk> (дата звернення: 03.08.2022).

11. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (м. Київ, редакція від 01 січня 2020 року № 2671-VIII). URL : <https://cutt.ly/3Xcs9TJ> (дата звернення: 03.08.2022).

12. Конвенція про права дитини (ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 27.02.91 № 789-XII, редакція зі змінами від 20.11.2014, підстава № 995-160). URL : <https://cutt.ly/VZ9KTuT> (дата звернення: 13.08.2022).

13. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641». URL : <https://cutt.ly/SXx8g5h> (дата звернення: 14.08.2022).

14. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р). URL : <https://cutt.ly/kZ9BkhW> (дата звернення: 06.08.2022).

15. Лист Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні». URL : <https://cutt.ly/gKym6sK> (дата звернення: 16.08.2022).

16. Лист Міністерства у справах ветеранів України від 12.08.2022 № 5420/02/10.1-22 «Про реалізацію загальнодержавного проекту «Місце шани та вдячності». URL : <https://mva.gov.ua/ua> (дата звернення: 18.08.2022).

17. Методичні рекомендації для вчителів початкових класів до проведення першого уроку в 2022-2023 навчальному році. URL : <https://cutt.ly/1XcQXPQ> (дата звернення: 14.08.2022).

18. Методичні рекомендації «Національно-патріотичне виховання – один із головних векторів діяльності всього українського суспільства». URL : <https://cutt.ly/8ZRzhLs> (дата звернення: 30.07.2022).

19. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству, надані в листі Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480. URL : <https://cutt.ly/OXczpwB> (дата звернення: 12.08.2022).

20. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243 «Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». URL : <https://cutt.ly/9Z3SyuW> (дата звернення: 12.08.2022).

21. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти». URL : <https://cutt.ly/DXIOE5M> (дата звернення: 12.08.2022).

22. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, затверджена Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195. URL : <https://cutt.ly/CXclk2M> (дата звернення: 12.08.2022).

23. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Рубрика «Протидія булінгу». URL : <https://cutt.ly/LXILBgH> (дата звернення: 12.08.2022).

24. Перелік навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству. URL : <https://cutt.ly/FXxPhRF> (дата звернення: 10.08.2022).

25. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434 (зі змінами). URL : <https://cutt.ly/sXhuzrF> (дата звернення: 12.08.2022).

26. Портал «Превентивна освіта». URL : <http://autta.org.ua/> (дата звернення: 12.08.2022).

27. Постанова Верховної Ради України від 28.01.1992 № 2067-XII «Про Державний Прапор України». URL : <https://cutt.ly/EZ9C311> (дата звернення: 09.08.2022).

28. Постанова Верховної Ради України від 19.02.1992 № 2137-XII «Про Державний Герб України». URL : <https://cutt.ly/DZ9VhAp> (дата звернення: 03.08.2022).

29. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження Плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки». URL : <https://cutt.ly/eXcgxaY> (дата звернення: 14.08.2022).

30. Постанова Верховної Ради України від 01.06.2021 № 1490-IX «Про вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». URL : <https://cutt.ly/kXhaNnE> (дата звернення: 12.08.2022).

31. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-

патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». URL : <https://cutt.ly/tZ90NDF> (дата звернення: 03.08.2022).

32. Програма виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми для учнів 7-10 класів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція». URL : <https://cutt.ly/nXxDJrJ> (дата звернення: 12.08.2022).

33. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянута й затверджена вченими радами Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). URL : <https://cutt.ly/eZ92Bfh> (дата звернення: 08.08.2022).

34. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» (зі змінами згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.02.2020 № 176-р). URL : <https://cutt.ly/UXchngQ> (дата звернення: 12.08.2022).

35. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 № 171-р «Про затвердження плану заходів на 2019–2022 роки з реалізації Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні». URL : <https://cutt.ly/NXchymi> (дата звернення: 12.08.2022).

36. Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» URL : <https://cutt.ly/WXcgwMM> (дата звернення: 14.08.2022).

37. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL : <https://cutt.ly/oXcx1Aq> (дата звернення: 18.08.2022).

38. Указ Президента України від 25.05.2020 № 195/2020 «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі». URL : <https://cutt.ly/4Z9BPTE> (дата звернення: 09.08.2022).

39. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України». URL : <https://cutt.ly/aXch4hf> (дата звернення: 12.08.2022).

40. Ціннісні орієнтири сучасної української школи»: методичний посібник. URL : <https://cutt.ly/6FaOAgy> (дата звернення: 03.08.2022).

Методист з управлінської діяльності
навчально-методичного відділу координації
освітньої діяльності та професійного розвитку
Сумського ОШПО

І.І. Іващенко

(Підпис наявний в оригіналі)